
פרק 6. השפעות רעיוניות בין תנועות הנוער ותנועות הבוגרים

בין תנועות הנוער ותנועות הבוגרים קיימות השפעות הדדיות רבות מבחינת הערכים והתוכן בו עוסקים החניכים והחברים הבוגרים. כפי שנראה בפרק זה, תנועת הבוגרים משפיעה בין השאר על העיסוק בהגדרת ההגשמה של תנועת הנוער וכן בשאלת ההצטרפות לשלבים השונים שלה. כמו כן היא מחזקת את היכולת להביט על חלקיה השונים של התנועה כמכלול ואת היכולת לקרב ביניהם ולחזק את התנועה. בנוסף היא תורמת עומק רעיוני לתכני הפעילות של תנועת הנוער, שכן מדובר במדריכים שחברים בתנועה חברתית רעיונית אשר ממשיכים לעסוק בתכנים רעיוניים, בלמידה ובעשייה חברתית גם בחייהם הבוגרים. בין ההשפעות של תנועת הנוער על תנועת הבוגרים ניתן לראות תוכן רעיוני המגיע מסוגיות אקטואליות שמעניינות את בני הנוער, ודרך פעולות התנועה מגיע אל עולמם של חברי תנועות הבוגרים. השפעה בולטת נוספת של הפעילות בתנועות הנוער על פעילות תנועות הבוגרים באה לידי ביטוי ב"פדגוגיה החברתית" – שימוש בגישות ומתודות מתנועת הנוער והחינוך הבלתי פורמלי בתוך מפעלי החינוך הפורמלי של תנועות הבוגרים.

בני עקיבא

על אף שאין רצף גילי בין התנועות והקשר ביניהן דל ביותר, מבחינה ערכית תנועת הנוער ותנועת הבוגרים מחזיקות באותה תפיסת עולם, כאשר תנועת הבוגרים מהווה דוגמה לאופני הגשמה ותיקון החברה לחניכי תנועת הנוער.

אין כרגע מספיק הפריה בין מה שקורה בתנועת הבוגרים למה שקורה בתנועת הנוער. כמובן שחלק מהמטרה של תנועת הבוגרים היא מטרה חינוכית, לתת איזה שהוא מודל של חיי הגשמה לנוער. אבל אין היום מספיק נקודות ממשק, ובעיני דווקא זו נקודה שאני חושב שכדאי לחזק אותה בתנועת בני עקיבא. (עמוס)

על אף ההפרדה שקיימת בבני עקיבא בין התנועות, קיים שיח בין המובילים בהן, "שיח של ערכים ולא של המשכיות", כדברי קבצי. שיח זה מוביל להפריה רעיונית בין שתי התנועות.

אפילו הנושא השנתי, לדוגמה, נושא כמו משפחה, שהעלינו אותו בוועידה. לא בתנועת נוער, אמרנו שזה נושא שלא רלוונטי עדיין. דנו בו בתנועת הבוגרים. משם זה עלה להצבעה בוועידה הארצית. הנושא בשנה אח"כ בכל בני עקיבא היה נושא משפחה. האם יש איזה יניקה והעשרה? ברור שיש. (יאיר)

בשלב זה בתנועת בני עקיבא ההשפעה ההדרית עדיין מוגבלת בהיקפה מכיוון שהקשר בין תנועת הנוער לתנועת הבוגרים נעשה בעיקר בהנהגת התנועות. בתנועות הכחולות יש קשר ישיר בין תנועת הבוגרים לתנועת הנוער, וכך רבים מהחניכים ומחברי תנועת הבוגרים שותפים לתהליכים הרעיוניים.

הנוער העובד והלומד – דרור ישראל

המעבר של הובלת תנועת הנוער מידי התנועה הקיבוצית לידי תנועת הבוגרים הביא אליה בעלי תפקידים שלהם רקע מגוון ועשיר, שהוסיפו נופך ותוכן שונה לשיח הערכי בתנועת הנוער.

אני חושב שהדבר המרכזי שהשתנה מתוך ההולדה של תנועת הבוגרים, הוא המרכזיות של הערכים ולא של יעד הגשמה במובן של הרזרבות [כוח האדם לקיבוץ], וזה שינה את הכול. (...) זאת אומרת יכולת השפעה על התנועה, לעצב אותה, השתנתה לגמרי, כי אני ברגע שיצאתי לחוות הכשרה כבוגר, ולא נשלחתי לקיבוץ, יכולתי להשפיע על התנועה יותר. ומה שקרה, ברגע שמקימים את תנועת הבוגרים, נוצרה תנועה מאוד מגוונת במובן של מי האליטה, מי ההשפעה, מי ההנהגה, זה שינה את האופי של ההנהגה של התנועה, את האופי של האחריות על התנועה, ונוצר משהו מאוד מעניין. (ברק)

הגיוון האנושי בתנועת דרור ישראל תורם לעושר התרבותי, הרעיוני והערכי של התנועה. חברי תנועת הבוגרים שואבים מתוך החיים הפרטיים וההווה האישית שלהם ומעצבים בהתאם את עולמה של תנועת הנוער.

לדוגמה, בשבוע האחרון ציינו מועד שהפך להיות מאוד מרכזי בחייה של הנוער העובד והלומד ולשמחתי גם יותר ויותר בחברה הישראלית, אבל אני חייב להגיד שבנוער העובד זה כבר קרה לפני עשר שנים, שזה יום הזיכרון ליהודי אתיופיה שנספו בדרכם [לארץ]. עכשיו, אם לא היו לנו בוגרים שהפכו להיות חלק מתנועת הבוגרים, שהתחילו לחשוף את הסיפורים של ההורים שלהם ושהיו במקומות השפעה בנוער העובד והלומד, התהליך הזה לא היה קורה. זה הדבר המעניין שקרה, ואפשר לראות את זה לאורך כל לוח השנה של הנוער העובד והלומד, ואיך הפעילות

שלו השתנתה ומה מקורות ההשפעה, מי יכול להשפיע על האופי של הנוער העובד והלומד, פשוט השתנה מקצה לקצה ממה שאנחנו מכירים מלפני עשרים ושלושים שנה וזה דבר דרמטי. (עמיר)

חברי דרור ישראל רואים חשיבות מרכזית בקיומה של תנועת הנוער העובד והלומד כמו גם בדיוק ובהתאמה של התוכן הערכי והפעילות החינוכית בתנועת הנוער. חברי תנועת הבוגרים גם מכירים בכך שמעצם גילם ישנן סוגיות אקטואליות שהם מנותקים מהן והנוער מחובר אליהן, ופתוחים להכיר סוגיות אלו ולעסוק בהן גם בתוך תנועת הבוגרים.

יש פה סט של מטרות קצת יותר גדול במובן הזה, אבל יש הסכמה די רחבה, שהנוער העובד והלומד זה הדבר הכי תשתיתי. ובמובן הזה, קודם כול הוא עומד בפני עצמו, אבל בהחלט דרור ישראל צריכה להיות משהו שעוזר. (...) ההדרכה של הנוער העובד נהייתה איכותית יותר, הרבה יותר מותאמת תוכן וצורה מאשר מה שהיה בשנות השמונים ובשנות התשעים. (...) אני חושב שדרור ישראל יש לה מטרות נוספות. ההתקדמות לעברן היא כל הזמן תוך מבט אל הנוער העובד והלומד ואל מה שקורה בתוכו, גם מתוך הבנה שרבים מהרעיונות צומחים מתנועת הנוער, לא רק מהבוגרים. (תומר)

הנושאים שעולים מהנוער עוברים עיבוד ופיתוח בתנועת הבוגרים, שיוצרת תוכנית פעולה חינוכית לתנועת הנוער. לעיתים נושאים מרכזיים שעלו מהנוער משפיעים על כלל העשייה של תנועת הבוגרים.

יש משהו מאוד עכשווי, נגיד אני אקח את הדוגמה של מאבק האקלים, בסדר? אני בתור בן אדם בוגר, אגיד את האמת, עניין

אותי במידה מאוד מסוימת. באו החניכים, אמרו זה דבר בוער, זה דבר מרכזי, אתם המבוגרים לא תבואו ותגידו לי שזה לא חשוב, כי אתם הורסים את העולם, והנוער העובד והלומד הצטרף למאבק הזה בעקבות המידע ואקטיביזם שהחניכים הביאו. לא כי אני הבאתי את זה, וזה משנה הרבה מאוד דברים גם בהיבט של מה זה להיות בתנועת בוגרים. יש עוד הרבה מאוד דוגמאות למה שהחניכים מביאים. כל העולם הזה של פמיניזם ומאבק מגדרי וכל מה שקורה עכשיו. החניכים באים ואומרים זה על סדר היום שלנו, זה מה שאנחנו רוצים להביא, ואתם צריכים להדריך אותנו להתמודד עם הדבר הזה, לדעתי זה מציף לבוגרים נושאים מאוד חשובים. רבים מהם צומחים מהנוער. (הדר)

גם במחנות העולים ובקבוצות הבחירה יש נושאים, כגון המגדר והמרחב הבטוח מאלימות מינית ומילולית, המהדהדים בורזמנית בתנועת הנוער ובתנועת הבוגרים.

קבוצות הבחירה של המחנות העולים

בקבוצות הבחירה של המחנות העולים שמים דגש רב על הרלוונטיות והעדכניות של ערכי התנועה ועל חיבור הדוק בין התהליך לאידאולוגיה (בין הערכים לעשייה – בהשאלה מהסוציאליזם). דגש זה של תנועת הבוגרים מתבטא גם בעשייה בתנועת הנוער. בעזרת תנועת הבוגרים ובהובלתה, חניכי תנועת הנוער מעורבים בצורה פעילה בעיצוב התנועה בהתאם לערכים ולעקרונות של המחנות העולים.

בהקשר של ערכים שאנחנו מדברים עליהם [בתנועת הנוער], יש שני תהליכים בשנים האחרונות. היה תהליך שנתי שעסק בקשר של התנועה לעם היהודי, הייתה תביעה שזה יבוא לידי ביטוי, ופיתחנו קבלת שבת תנועתית. היה בשנה שעברה שיח על סוציאליזם בתנועה, עלתה הצעה להקים קופות מחנה שיעזרו

לחניכים מעוטי יכולת. כלומר השיח הזה של איך מגשימים את הערכים שלנו בפועל, מאוד נראה לי מקרין, וכל הסיפור של להיות תנועה, כלומר שיש קשר ויש משמעות להחלטות אחד על השני, שזה כאילו אותה חולצה עם סיפורי חיים שונים. (...) זה אכפת לי מה חושבים חניכים אחרים בתנועה שלי, וזה ענייני, וזה משפיע עלי, ואני צריך להתווכח או לדרוש מהם החלטה דומה. עשינו לפני ארבע שנים תהליך של להגדיר את ייעוד התנועה. בתוך תנועת נוער לבחור ייעוד זה דבר נורא משונה, כי יש גם חניכים בכיתה ט' וחניכים שכרגע הצטרפו, ויש חניכים ב-י"ג שכאילו חיו כבר מכיתה ד' בתנועה, מה אני מביא עכשיו טיטניקים שיגידו אם התנועה שלנו כן או לא סוציאליסטית? עשינו בכוונה תהליך שכל מילה משמעותית, ובחרנו להתווכח, כי זה משונה. כי אנחנו רוצים שזה ישנה, שלהיות חלק מאותו דבר ישנה. אז אני חושב שזו גם הקרנה של תנועת הבוגרים על התכנים. (נמרוד)

ההדדיות קיימת לעיתים בצורה בלתי פורמלית, כאשר תהליכים המתרחשים בתנועת הנוער משפיעים על המתרחש בתנועת הבוגרים. לדוגמה, ערכים כגון שוויון מגדרי ואי-אלימות נתפסים כחלק חדש מערכי התנועה ומעצבים את צורת הפעולה של תנועת הבוגרים כמו גם את השיח וההתנהלות בתנועת הנוער.¹⁶

אני חושב שהקוד הזה... שהקים את תנועת הבוגרים, מאוד חזר לתנועת הנוער. כלומר להגיד שאתה הולך להדריך בכיתה י' כי אתה מגשים ואתה מדבר על מרחב בטוח או אתה מדבר על שוויון זכויות לנשים, אז בוא נגשים את זה. (...) אבל הקשרים הם הרבה יותר בלתי פורמליים מהבחינה הזאת. עיסוק שלנו

16 להרחבה על הנושא ראה את הפרק של האס, ו. בספר שעוסק בצעירים בקהילות יעוד ושינוי חברתי. הספר נערך על ידי ארנה שמר וניר מיכאלי.

בפמיניזם כמעגל בוגר, יתגלגל בתכנים שאנחנו מביאים לתנועות הנוער. זאת לא תהיה החלטה במעגל בנערן, עכשיו עוסקים בזה בתנועת הנוער. (נמרוד)

השפעה הדדית מתקיימת דרך הרכזים של תנועת הנוער, שהם מתנועת הבוגרים, בהתאם לקוד תנועת הנוער (כהנא, 2007) כל מדריך הוא גם חניך מודרך. כך, בעת שהרכזים מכינים הדרכות למדריכים של תנועת הנוער הם חווים בעצמם את התהליך החינוכי בצורה בלתי אמצעית ומשמעותית.

[בעת טיול הכנה של הרכזים והמדריכים בדרום הארץ] עשינו טקס לזכר הרוגי אסון צפית. עשינו מעמד בתוך הנחל בטקס וקראנו וחבר'ה דיברו, ואח"כ בחרנו לדבר על הבחירה להמשיך ולטייל, ואחרי זה המשכנו להדרכה. כרכנו את הכול ביחד להדרכה על איך נוצר שיטפון (...) התיאום היה ביחד איתה [מדריכת הטיולים], לדבר על איך מתחת הנחל ולקחת את הסכנות עם איזה סיפור שאנחנו בוחרים לנצור, הייתה שם הדרכה מאוד מרשימה. גם מאוד מרגשת וגם עם הפנים ללמוד על הטבע, לבחור לאהוב את הטבע, לבחור לטייל ולעשות את זה באחריות. הייתה שם שיחה על קשר עם ההורים לקראת הטיול, כאילו דיברנו עליהם כמדריכים, זה טיול הכנה למדריכים. מורת הדרך סיפרה אחר כך שהיא כל היום מטיילת עם קבוצות, ואף פעם לא חוותה תהליך כזה. היא התרשמה מאוד מהתהליך החינוכי והיכולת לשלב את הדרכת הטיול עם שיחה על הערכים ועל אחריות שלנו כמדריכים מובילים. באותו מסע הכנה, אחרי הדרכה על חג החנוכה דרך המשקפיים של פמיניזם, מדריכים המחזו שם את 'הוי חנה זלדה', ניתחו את השיר והיו הדרכות על הסיפור ההיסטורי של חנה ובניה. ישבנו לסיכום. מורת הדרך סיכמה שלדעתה רק מדריכים ורכזים, שהם בעצמם בתהליכי התחנכות, היו יכולים לתכנן ולהעביר את ההדרכות האלה כמו שהן נראו. (כחל)

בחירה מפורשת נוספת שמחזקת את הקשר הרעיוני והמעשי בין תנועת הנוער ותנועת הבוגרים במחנות העולים היא ההחלטה לחבר את העשייה בין מפעלים שונים של התנועות. החיבור בא לידי ביטוי במיוחד בקשר בין פעילות תנועת הנוער למפעלים החינוכיים השונים המיועדים לילדים ונערים מאוכלוסיות מעוטות יכולת, כגון צהרונים, מועדוניות ומועדוני נוער. כפי שתואר קודם, נערים אלו יכולים ללכת במקביל למועדון הנוער ולתנועה, להדריך ולהיות מודרכים. כך באה לידי ביטוי תפיסת העולם של תנועת הנוער בצורה המותאמת לאוכלוסייה מגוונת, ומאפשרת למדריכים הצעירים ולקומונרים להתנסות במגוון סוגי פעילויות בעודם מקבלים יחס מקיף ועוטף והנחיה מותאמת.

יש לנו קומונרים בשנת שירות, שהם בתנועת הנוער והם מדריכים בתנועת הנוער, והם מדריכים בבתי ספר יסודיים, לא מורים, מדריכים. יש משימות שתנועות הבוגרים עשתה ועושה, גם במגדל העמק, גם במקומות אחרים שהם פחות קשורים לתנועת הנוער. (...) אבל בגדול הם דמויות חינוכיות. אנחנו מצמידים אותם לשכבות, שגם מגיעות למחנה אחר הצהריים, ליצור איזה משהו הוליסטי כזה, ועושים שיעורי חברה, חונכויות אישיות, פרויקטים, היו לנו בשנה שעברה דברים שונים (...) הקומונר במגדל העמק מביא את תנועת הנוער לתוך בית הספר, כלומר בהקשר הזה המטרה שלנו היא להביא את המדריכים ואת רוח תנועת הנוער לכמה שיותר מקומות. (שחק)

בחירה ערכית זו מתבטאת גם בפתיחת הפעילות בתנועת הנוער לקהל חדש, מאוכלוסיות שבעבר פחות הצטרפו לתנועת נוער. ההצטרפות משפיעה אף היא על השיח והעשייה בתנועת הבוגרים, ובהמשך עם התבגרות החניכים גם על ההרכב של תנועת הבוגרים עצמה.

אני אומר שהבחירה שלנו היא להיות בכל מיני מקומות שהחברה הישראלית נמצאת בהם, להפגיש אותם, להצליח להביא גם אותם לקורס מד"צים, ושזה יהיה קורס מד"צים של חבר'ה מכל מיני מקומות, שיראו ביחד את הישראליות ויתמודדו אתה. (ניר)

השומר הצעיר

לחברי תנועת הבוגרים של השומר הצעיר ברור שהגשמת ערכי התנועה נעשית גם בתנועת הנוער וגם בתנועת הבוגרים ושהיא מקבלת ביטוי דומה בשתייהן.

חניך יגשים את עצמו כשהיה לו קבוצה ומשימה, קבוצה ותפקיד, גם בתנועות הנוער וגם בתנועת הבוגרים. חניך הוא חניך לאורך כל הזמן, גם חבר'ה בני 30 הם חניכים, וגם חבר'ה בני 17, 18 כאשר הם בשכבה הבוגרת של הקן, אבל הם עדיין חניכים. זה משהו מאוד ייחודי לתנועה. תמיד אתה גם חלק מקבוצה ובשאיפה שיהיה לך תפקיד. (ליאת)

כמו בתנועות הכחולות האחרות, על אף שתנועת הנוער ותנועת הבוגרים הן בעלות מהות אחת רציפה, תהליך של חינוך ערכי ארוך ומתמשך, דרכי הפעולה בשתייהן שונות. נראה שאחת הסיבות לכך היא שבשל ערכיה ה"שמאלניים" של התנועה ביטויי הערכים והשיחה עליהם מקבלים צורות שונות מאוד בתנועת הנוער ובתנועת הבוגרים.

זה נושא מאוד מורכב בתנועות באופן כללי, כל עניין הצורה והתוכן, אנחנו גם לא נגיד שאנחנו לא בשמאל ונתעקש על זה שאנחנו לא בשמאל, ונהיה מנוכרים לזה. אנחנו מחנכים, אנחנו עושים את זה בחוכמה (...) אבל בצד השני אנחנו לא עובדים בלבד את עצמנו ויש לנו אחריות על כלל החברה הישראלית. אנחנו לא תנועה של סקטור או של מפלגה. (לירן)

המציאות שמתוארת בקבוצת המיקוד של חברי תנועת הבוגרים של השומר הצעיר מתארת את ההתמודדות של כל התנועות הכחולות. מבחינה היסטורית תנועות אלו היו בעלות שיוך מפלגתי לתנועת העבודה ולשמאל וכעת הן ממשיכות להחזיק ולחנך לערכים אלו, בתוך חברה ישראלית שלרבים בה יש עמדות שליליות כלפי תנועת העבודה והשמאל בעבר ובהווה. מציאות זו דורשת מחברי תנועת הבוגרים שממלאים משימות בתנועת הנוער למצוא דרכים עקיפות לעסוק בערכי התנועה במהלך הפעולות.

אני עובדת בקרית גת, (...) וכשמדברים עם הילדים על הערכים ולא הכותרות אז הם מסכימים... הם יסכימו איתי וגם ההורים. (...) הם יודעים שאנחנו שמאלנים, ורוב המשפחות יש לנו קשרים מאוד טובים איתן, הם יודעים מי אנחנו, הם מבינים מה הקטע, אבל אנחנו בחיים לא נגיד שאנחנו שמאלנים. אני לא אגיד בקרית גת בחיים שאני שמאלנית, אבל אני אשתמש במושגים שלי ובתוכן שיש לתנועה להביא, והם יסכימו איתי כולם. (טל)

מתוך הרצון לתיקון החברה ולהפצת ערכים של שוויון והומניזם, תנועת הנוער פועלת בקרב אוכלוסיות מגוונות ביותר בכל רחבי הארץ. עשייה זו יכולה להיתפס כמעשה פוליטי.

זה בעצם האבסורד הכי גדול של התנועה, שבמקומות מאוד מוחלשים יש ציבור מאוד ימני, ובתוך הסיטואציה הזאת אנחנו צריכים להתנהל על התוכן והמהויות שאנחנו מביאים, ולא על הטיקטים שכאילו שמים... זה גם מורכב כי זה פוליטי כאילו. זה פוליטי להגיד שתנועת שמאל עובדת במקומות ימניים. (...) זה ברור לכולם. בחולון אני יכולה להגיד לך שאנחנו עובדים בשכונות יותר קשות, מוחלשות, וכולם יודעים מה זה השומר הצעיר. (ליאת)

כדי להתמודד עם מורכבות זו, בתנועת הנוער מסירים עד כמה שאפשר את התוויות השמאלניות ועוסקים ביצירה ובשיח על מהות הערכים עצמם כגון שוויון, קבלת האחר ויצירת מרחב בטוח מאלימות מכל סוג. החינוך לערכי התנועה הינו מעשה של הגשמה ושל תיקון בעיני תנועת הבוגרים של השומר הצעיר, בתנועת הנוער העשייה החינוכית יותר חשובה ממעורבות פוליטית ומפלגתית.

עכשיו בחירות שלישיות, ואני אומרת לעצמי שזה רק מוכיח שיש משמעות אמיתית לבחירות ולמי יהיה ראש הממשלה. ובתוך הבלגן הפוליטי, איך שאני מבינה את זה, אז אנחנו עושים עבודת עומק בעיצוב דמותה של מדינת ישראל. אנחנו לא רק פעילים בהפגנות וביציאה לקידום מפלגות. אנחנו שמאל, והאמירה והעשייה שלנו היא של שמאל רדיקלי שמביא חינוך לכול... מה שנקרא בלי הבדל דת, גזע ומין וזה העיקר. (ליאת)

תנועות הבוגרים בוחרות להפעיל את תנועות הנוער ולמקד את הפעילות שמתרחשת בשכבות הבוגרות במשימות מתחום החינוך מתוך תפיסת העולם הערכית שלהן, ולא מתוך רצון לגייס לשורותיהן עוד חברים.

אבל זה לא בקטע צרכני. זה לא בקטע של אנחנו צריכים את מה שיכניס לנו עוד אנשים. זה קטע עקרוני שבו התהליך של תנועת הבוגרים הוא תהליך אורגני של... תהליך התחנכות, כי יכולנו להגיד שנייה, אנחנו לא צריכים את תנועת הנוער, אנחנו יכולים לפתוח כפרי סטודנטים ואנחנו יכולים להרים כפרי סטודנטים מעניינים, מהותיים, מטורפים בכל המקומות שאנחנו עובדים בהם ולהביא סטודנטים ומתוך זה ליצור כאילו בוגרים, והבחירה שלנו כתנועה זה כל הזמן להגיד לא, יש דרך חיים שהיא התחילה איפה שהוא והיא ממשיכה. (ליאת)

התנועות נמצאות בתהליך קבוע של עיצוב ובנייה של הקשר בין תנועת הבוגרים ותנועת הנוער. בתנועת האיחוד החקלאי הרצון והלבטים בנוגע להקמת תנועת בוגרים נוגעים בין היתר לקשר הרעיוני הזה ולאיוון העתידי בין תנועת הנוער לתנועת הבוגרים.

האיחוד החקלאי

אני חושב שלתנועת הנוער יש ערך בפני עצמה, למטרותיה, ובאמת צריכה להיות תנועת בוגרים. איך מייצרים את הדבר הזה, זה אחת מהשאלות ש... נשארנו ללא תשובה. [איך מייצרים תנועה] שהיא נשארת נאמנה למטרותיה של תנועת הנוער. והיא הופכת להיות חלק מחינוך המשך לתנועת הבוגרים, איך שומרים את תנועת הנוער כמהות בפני עצמה, והיא לא הופכת להיות רק צינור לתנועת בוגרים. אם את שואלת אותי רגע בדוגרי מה היה החשש, אז שם. במציאת האיוון העדין הזה, או את קו התפר של איך בונים את זה יחד. (...) האם המטרה המרכזית של תנועת הבוגרים היא באמת תנועת נוער ולשנות את המציאות כפי שאנחנו רואים אותה, דרך תנועת נוער עם הדברים שאפשר לעשות רק בתוך התנועה? (רון)

מתוך הבנה שמבחינה רעיונית וערכית תנועת הנוער ותנועת הבוגרים זהות בתוכנן, השאלה של האיחוד החקלאי היא תהייה על תפקידה של תנועת הנוער. האם היא רק הכנה להגשמה בתנועת הבוגרים?

האם תנועת הנוער היא חלק מתהליך התחנכות, בסופו של דבר לאיזה שהוא יעד הגשמה יותר גדול? זאת המהות, חלק מתנועות הבוגרים קוראות לעצמן תנועות חיים, (...) אז מה מקומה של

תנועת הנוער? האם זה כשלב מכין, או האם זה כמהות בפני עצמה? (רון)

נראה שהלבטים בהם עוסקים מובילי תנועת הנוער של האיחוד החקלאי מועילים לעיצוב התהליך החינוכי והמהותי בתנועה, אך עד כה לא הובילו להקמתה של תנועת בוגרים.

פדגוגיה חברתית – שימוש בעקרונות החינוך הבלתי פורמלי ובמתודות מתנועת הנוער בעבודת תנועת הבוגרים

מלבד הפעלת תנועות הנוער, שלוש תנועות הבוגרים הכחולות מעורבות במפעלים חינוכיים רבים ומגוונים. חלק ממפעלים אלו ממוקדים בתחום חינוכי מסוים, כגון מסעות לפולין או מרכזי סמינרים העוסקים בחינוך לדמוקרטיה וחלקם בתי ספר ופנימיות.¹⁷ כל המפעלים החינוכיים של תנועות הבוגרים מושפעים מרוחה החינוכית של תנועת הנוער. מיכאלי (2007) קרא לאופן חינוך זה, אשר משלב בתוך החינוך הפורמלי מאפיינים חינוכיים מאופני הפעולה של תנועת הנוער והחינוך הבלתי פורמלי – "פדגוגיה חברתית". דרור ישראל אף מציינים במפורש שהם משתמשים ב"פדגוגיה החברתית" במסגרת פעילותם המגוונת והענפה מאוד ברשת "דרור בתי חינוך" (מתוך אתר התנועה).

כהנא (2007) מצא במחקרו על תנועות נוער שלהתנהלות בתוך תנועות שונות מאפיינים משותפים.¹⁸ הוא קרא למאפיינים אלו "הקוד

17 העמקה בנושא הפדגוגיה החברתית בבתי הספר ניתן לקרוא בספרה של ויזל, מ. (2020). קשר כפול – מהתנועה לכיתה. בהוצאת מועצת תנועות הנוער.

18 לסקירה עדכנית של החינוך בתנועות הנוער ראו: הימן זהבי, ר. וגרטל, ג. (2017). חינוך מאפשר. החינוך בתנועת הנוער כהכנה לחיים: מחנות הקיץ כמקרה בוחן. בהוצאת מועצת תנועות הנוער.

הבלתי הפורמלי" וחילק אותם לשמונה עקרונות. לכל עיקרון היבט חינוכי וערכי שמייחד אותו אל מול פעילות החינוך הפורמלית בבית הספר. העיקרון הראשון הוא וולונטריות ומשמעו שההצטרפות למסגרת, עזיבתה והפעילות בתוכה, הינן בחירה של הפרט. חופש בחירה זה תורם למחויבות של החניך לתנועת הנוער מצד אחד ומצד שני גורם לתנועת הנוער להתאים את עצמה לצרכים ולרצונות של החניכים, אחרת הם לא יבואו לפעילות. העיקרון השני הוא רב-ממדיות ומשמעו שהפעילות בתנועת הנוער מכילה תחומים רבים של עניין ועשייה, כך שהיא מעניקה לכל חניך אפשרות לבטא את יכולותיו וחוזקותיו. העיקרון השלישי הוא סימטריה – ביחסים בין חניכים באותה קבוצת הגיל ובמידה מסוימת גם בין חניכים למדריכים. משמעות הסימטריה היא שכולם שווים והיא מעודדת יצירת מערכות יחסים המבוססות על אמון וצדק בתוך תנועת הנוער. העיקרון הרביעי הוא שניות (דואליות) ומשמעו שבתוך תנועת הנוער קיימות בו-זמנית מגמות שונות וסותרות, לדוגמה עידוד להגשמה אישית וחשיבות הקבוצה.

העיקרון החמישי הוא מורטוריום, שהוא מרחב להתנסויות שונות שלא בהכרח תואמות את הנורמה החברתית. המורטוריום והשניות ממלאים תפקיד חשוב ביותר בעיצוב האישיות בתקופת ההתבגרות מכיוון שהם מאפשרים לחניכים מקום בטוח להתנסות בו במגוון התנהגויות נורמטיביות וחדשניות. העיקרון השישי הוא מודולריות. הפעילות בתנועת הנוער בנויה ממודולות שונות, כל פעולה כוללת יחידות הדרכה שניתן להשתמש בהן בסדר משתנה לפי הנסיבות וההצוץ של המדריכים והחניכים, בניגוד גמור למבנה ההיררכי של הפעילות בחינוך הפורמלי. העיקרון השביעי הוא אינסטרומנטליות אקספרסיבית שמשמעו שהפעילות בתנועת הנוער מספקת הנאה מיידית ומטרות קצרות מועד נוספות כחלק מתהליך חינוכי ארוך ומקיף. העיקרון השמיני והאחרון הוא סימבוליות פרגמטית – שימוש רב ומכוון בסמלים וסמליות כדי ליצור הזדהות עם העשייה של תנועת הנוער ועם הסמלים שלה.

מיכאלי (2007), שבעצמו היה ממובילי שינוי הייעוד וחידוש ההגשמה בתנועת המחנות העולים, ערך מחקר נרחב על תנועות הבוגרים. הוא מצא שהן מכירות ומשתמשות בעקרונות הקוד הבלתי פורמלי של כהנא בכל המפעלים החינוכיים שלהן, כאשר אל שמונת עקרונות הקוד הבלתי פורמלי הן מוסיפות תוכן חברתי-פוליטי ותהליך של למידה בלתי פורמלית. מיכאלי קרא לגישה חינוכית זו "פדגוגיה חברתית". למעשה, לבד מתנועת הצופים כל תנועות הנוער הציוניות בישראל ובגולה עוסקות גם בחינוך פוליטי וחברתי וכך גם תנועות הבוגרים. כמובן שתנועות הבוגרים מתאימות את הדגשים החינוכיים למסגרות השונות.

מיכאלי מנה חמישה יסודות אשר מרכיבים את הפדגוגיה החברתית. יסודות אלו מכילים בתוכם את שמונת העקרונות המאפיינים את הקוד הבלתי פורמלי. היסוד הראשון הוא גובה העיניים – יסוד זה מתייחס למערכות היחסים הבין-אישיות בין החניכים לבין עצמם ובין המדריכים לחניכים. הוא מכיל את עקרון הסימטריה מהקוד הבלתי פורמלי לצד השפעה של התפיסות החינוכיות של מרטין בובר, כגון 'יחסי אני-אתה' והקפה (האס, 2009). היסוד השני הוא הרב-תחומיות – יסוד זה מקביל לעקרונות של רב-ממדיות ומודולריות, ומתבטא גם בבחירה של תנועת הבוגרים לעסוק במגוון משימות חינוכיות שונות. יסוד זה מתייחס גם לעקרון הוולונטריות בפעילות החינוכית. היסוד השלישי עוסק בשילוב פעילויות קצרות מועד וארוכות טווח והוא מקביל לעקרונות אינסטרומנטליזם אקספרסיבי ומורטוריום. ניתן לקרוא ליסוד זה תהליכיות (האס, 2009). היסוד הרביעי הוא הממד החברתי-פוליטי בחינוך, אשר מעוצב בהתאם לתפיסת העולם הערכית של תנועת הנוער אליה משתייכים חברי תנועת הבוגרים. אל יסוד זה ניתן לחבר גם את ממד הדואליות של כהנא, הכולל התמודדות עם ערכים אשר לעיתים קיים מתח ביניהם כגון שוויון, שותפות כלכלית והגשמה אישית. היסוד החמישי הינו ההיבט של שילוב הלמידה הבלתי פורמלית במסגרות חינוך פורמליות, מתוך

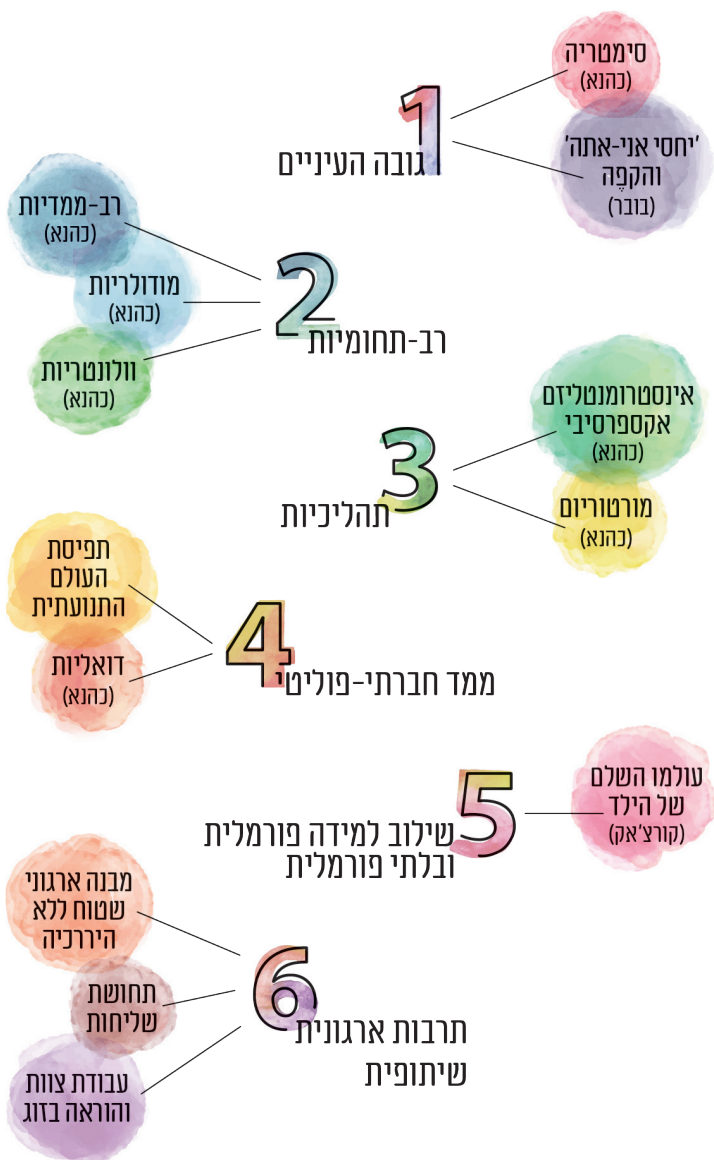
הכרה בחשיבות ובהשלכות של שילוב זה. אפשר להניח שיסוד זה מושפע בין השאר מתפיסת העולם החינוכית של יאנוש קורצ'אק, שאותה מכירים היטב חברי תנועות הבוגרים, הדוגלת בחשיבות המשחק ובמתן מקום מרכזי לביטוי עצמאי ודמוקרטי של הילד בשיעור (האס, 2009).

האס (2009) הוסיפה לרשימה זו יסוד נוסף, שישי. יסוד התרבות הארגונית השיתופית. למדריכים ורכזים בתנועות הנוער ולחברי תנועות הבוגרים יש הרגלי עבודה ייחודיים. הם נוטים לעבוד במבנה שטוח וכמעט לא היררכי, להדריך ולכתוב מערכים בצוותים ולא כיחידים ואף מגיעים לעבודה בתחושה שהם מקיימים משימה לאומית של תיקון חברתי. סביר להניח שיש להיבטים אלו השפעה על תחושות החניכים בתנועת הנוער ובשאר המפעלים החינוכיים של תנועות הבוגרים.

כאמור, כיום כל תנועות הבוגרים הכחולות מפעילות בצורה קבועה ומוסדרת מכינות קדם-צבאיות, בתי חינוך ומרכזי הדרכה וסמינרים, בהם נעשה שימוש בפדגוגיה חברתית.

העיסוק החינוכי של תנועות הבוגרים הכחולות מגוון ומקיף קבוצות אוכלוסייה רבות בפריסה ארצית. בין השאר ממלאות תנועות הבוגרים משימות של עזרה לפליטים בישראל ובמדינות נוספות, קידום השכלת מבוגרים, מיצוי זכויות לעובדים ואיגוד שלהם. התנועות גם מחדשות ומטמיעות בלוח השנה הישראלי מועדים משמעותיים לעם ולמדינה, כגון יום הזיכרון לעולי אתיופיה שנספו במסע לארץ ישראל ומעגלי שיח ועצרות ביום הזיכרון ליצחק רבין. בשל הדמיון בערכי התנועות הציוניות-סוציאליסטיות יש גם דמיון בין המפעלים החינוכיים שלהן. נזכור שרבים מחברי תנועות הבוגרים השונות מכירים זה את זה ונמצאים ביחסי ידידות, המאפשרים לצד תחרותיות בריאה גם תמיכה ולמידה הדדיות ושיתופי פעולה.

ששת היסודות של הפדגוגיה החברתית

בכל מפעליהן השונים של תנועות הבוגרים, לילדים ולמבוגרים, משולבת הפדגוגיה החברתית, אשר מאפשרת עבודה על הפן החברתי והרגשי של המשתתפים בפעילות לצד למידה משמעותית של חומר חדש. כך תוך כדי דיון בטקסט או משחק היכרות מפתחים גם המבוגרים וגם הילדים מיומנויות בינאישיות וכישורי מנהיגות.

הפעילות של כל תנועות הבוגרים הולכת ומתרחבת ומגיעה ליותר ויותר קהילות ברחבי הארץ. חברי תנועות הבוגרים מתבגרים ומתחילים למלא תפקידי מפתח בקהילות בהן יושבים קיבוצי המחנכים, גרעיני המשפחות וכפרי הסטודנטים, ומביאים עימם את תפיסת עולמם הערכית ואת רוח המשימתיות והחלוציות. כך הם מניעים שינוי ותיקון בחברה הישראלית.